

Qurbonova Buzaynab Nurmuxammadiyevna,
Nizomiy nomidagi TDPU
“Pedagogika” kafedrasi o‘qituvchisi

OLIY TA'LIM MUASSASALARIDA KREATIV YONDASHUV ASOSIDA MUSTAQIL TA'LIMNI TASHKIL ETISHNING DIDAKTIK IMKONIYATLARI

Annotatsiya. Ushbu maqolada oliy ta'lim muassasalarida kreativ yondashuv asosida mustaqil ta'limni tashkil etishning didaktik imkoniyatlari xususida ma'lumotlar aks ettirilgan. Mustaqil ta'lim o'quv materialini mustaqil o'zlashtirish, murakkablik darajasi turlicha bo'lgan topshiriqlar, amaliy vazifalarni auditoriyada hamda auditoriyadan tashqarida ijodiy va mustaqil bajarish asosida nazariy bilim, amaliy ko'nikma va malakalarni shakllantirishga qaratilgan tizimli faoliyat ekanligi ta'kidlangan. Mustaqil ishlar didaktik maqsadi, vazifasi, murakkablik darajasi, kimga (individual yoki jamoa uchun) mo'ljallanganiga qarab bir-biridan farq qiladi. Bundan tashqari, talabalarning mustaqil ta'limini tashkil etishda kreativlik usullaridan foydalanish juda muhim sanaladi.

Аннотация. В данной статье представлена информация о дидактических возможностях организации самостоятельного обучения на основе творческого подхода в высших учебных заведениях. Подчеркивается, что самостоятельное обучение представляет собой систематическую деятельность, направленную на формирование теоретических знаний, практических умений и навыков, основанную на самостоятельном усвоении учебного материала, заданий разного уровня сложности, творческом и самостоятельном выполнении практических заданий в аудитории и вне аудитории. Самостоятельные работы отличаются друг от друга дидактической целью, задачей, уровнем сложности и тем, для кого они предназначены (индивидуальные или коллективные). Кроме того, очень важно использовать творческие методы в организации самостоятельного обучения студентов.

Annotation. *This article presents information about the didactic possibilities of organizing independent education based on a creative approach in higher education institutions. It is emphasized that independent education is a systematic activity aimed at forming theoretical knowledge, practical skills and qualifications based on independent mastering of educational material, assignments of different levels of complexity, creative and independent performance of practical tasks in the audience and outside the audience. Independent works differ from each other depending on their didactic purpose, task, level of complexity, and who they are intended for (individual or team). In addition, it is very important to use creative methods in the organization of independent education of students.*

Tayanch soʻzlar: *mustaqil taʼlim, didaktika, kreativ yondashuv, mustaqil taʼlim jarayoni, innovatsion koʻnikma, interfaol metodlar, tizimli yondashuv, tafakkur, darslik, pedagogik texnologiya, didaktika, hamkorlikdagi taʼlim, taʼlim sifati samaradorligi.*

Ключевые слова: *самостоятельное обучение, дидактика, творческий подход, самостоятельный образовательный процесс, инновационные умения, интерактивные методы, системный подход, мышление, учебник, педагогическая технология, дидактика, кооперативное обучение, эффективность качества обучения.*

Keywords: *independent education, didactics, creative approach, independent educational process, innovative skills, interactive methods, systematic approach, thinking, textbook, pedagogical technology, didactics, cooperative education, effectiveness of educational quality.*

Kirish. Malakali kadrlar tayyorlashning muhim omillaridan biri – bu taʼlim sifati va samaradorligini oshirishdir. Mamlakatimiz Prezidenti Shavkat Mirziyoyev Oliy Majlis va Oʻzbekiston xalqiga yoʻllagan Murojaatnomasida taʼlim xizmatlari sifatini oshirish hamda jamiyatni rivojlantirish boʻyicha muhim vazifalarni belgilab berdi. Xususan, prezidentimiz mamlakat salohiyati bilim va tafakkurda ekanligiga urgʻu berib, **“Taʼlim sifatini oshirish – Yangi Oʻzbekiston taraqqiyotining yakka-yu yagona toʻgʻri yoʻli”**¹ ekanligini taʼkidlab oʻtdi. Taʼlim sifati va samaradorligini oshirishda oʻqitishning zamonaviy usullari, shakl hamda vositalari, oʻyin texnologiyalari, muammoli oʻqitish, xususan, mustaqil taʼlimning noanʼanaviy metodlari ham muhim oʻrin egallaydi. Mamlakatimizdagi oliy taʼlim muassasalarida talabalarning nazariy va amaliy mustaqil taʼlim olishlari uchun katta imkoniyatlar yaratilgan. Mustaqil taʼlim olishda talaba oʻzi mustaqil ravishda adabiyotlar, darsliklar, gazeta va jurnallar, radio va televideniye, elektron darsliklar, oʻquv qoʻllanmalari, internet resurslari, Ziyonet materiallari va oʻquv-uslubiy majmualardan foydalanishi nazarda tutiladi.

¹ Oʻzbekiston Respublikasi Prezidentining parlamentga murojaatnomasi. 20-dekabr 2022-yil.

“Kreativlik muammo yoki ilmiy farazlarni ilgari surish; farazni tekshirish va o‘zgartirish; qaror natijalarini shakllantirish asosida muammoni aniqlash; muammo yechimini topishda bilim va amaliy harakatlarning o‘zaro qarama-qarshiligiga nisbatan ta’sirchanlikni ifodalaydi”.

Asosiy qism. Mustaqil ta’lim o‘quv materialini mustaqil o‘zlashtirish, murakkablik darajasi turlicha bo‘lgan topshiriqlar, amaliy vazifalarni auditoriyada va auditoriyadan tashqarida ijodiy hamda mustaqil bajarish asosida nazariy bilim, amaliy ko‘nikma va malakalarni shakllantirishga qaratilgan tizimli faoliyatdir. Mustaqil ishlar didaktik maqsadi, vazifasi, murakkablik darajasi, kimga (individual yoki jamoa uchun) mo‘ljallanganiga qarab bir-biridan farq qiladi. Bundan tashqari, talabalarning mustaqil ta’limini tashkil etishda kreativlik usullaridan foydalanish juda muhim sanaladi.

Kreativlik (lot., ing. “create” – yaratish, “creative” yaratuvchi, ijodkor) individning yangi g‘oyalarni ishlab chiqarishga tayyorlikni tavsiflovchi hamda mustaqil omil sifatida iqtidorlikning tarkibiga kiruvchi ijodiy qobiliyati ma’nosini ifodalaydi. Shaxsning kreativligi uning tafakkurida, muloqotida, his-tuyg‘ularida, muayyan faoliyat turlarida namoyon bo‘ladi. Kreativlik shaxsni yaxlit holda yoki uning muayyan xususiyatlari, zehni o‘tkirlikni tavsiflaydi. Shuningdek, kreativlik iqtidorning muhim omili sifatida aks etadi.

Amerikalik psixolog P.Torrens fikricha, ***“kreativlik muammo yoki ilmiy farazlarni ilgari surish; farazni tekshirish va o‘zgartirish; qaror natijalarini shakllantirish asosida muammoni aniqlash; muammo yechimini topishda bilim va amaliy harakatlarning o‘zaro qarama-qarshiligiga nisbatan ta’sirchanlikni ifodalaydi”***².

Kreativ yondashuv deganda, ta’lim oluvchilarni faollashtiruvchi va mustaqil fikrlashga undovchi, ta’lim jarayonining markazida ta’lim oluvchi bo‘lgan metodlar tushuniladi. Bu metodlar qo‘llanganda ta’lim beruvchi ta’lim oluvchini faol ishtirok etishga chorlaydi. Ta’lim oluvchi butun jarayon davomida ishtirok etadi. Ta’lim oluvchi markazda bo‘lgan yondashuvning foydali jihatlari quyidagilarda namoyon bo‘ladi:

- asosiy e’tibor ijodiy ishga qaratilishi;
- ta’lim samarasi yuqoriroq bo‘lgan o‘qish-o‘rganish;
- ta’lim oluvchining yuqori darajada rag‘batlantirilishi;
- ilgari orttirilgan bilimning ham e’tiborga olinishi;
- o‘qish shiddati ta’lim oluvchining ehtiyojiga muvofiqlashtirilishi;
- ta’lim oluvchining tashabbuskorligi va mas’uliyatining qo‘llab-quvvatlanishi;
- amalda bajarish orqali o‘rganilishi;
- ikki taraflama fikr-mulohazalarga sharoit yaratilishi.

Kreativ yondashuv talabalarning bir-birlari bilan, o‘qituvchi, dialog, ta’lim, ishbilarmon va rolli o‘yinlar shaklida turli xil axborot manbalari

² Барышева Т.А., Жигалов Ю.А. Психолого-педагогические основы развития креативности – Санкт-Петербург: СПГУТД, 2006.

bilan faol samarali hamkorligi, yangi ijtimoiy va professional tajribani o'zlashtirish uchun o'quv (kasbiy) vazifalarni hal etishga asoslangan aniq vaziyatlarni tahlil qilish sifatida ko'rib chiqiladi. Tadqiqotlarni tahlil qilish asosida kreativ o'qitish usullarining (metodlari) boshqa guruh usullaridan ajralib turadigan xususiyatlari aniqlandi:

- faoliyatning guruhli tarkibi;
- talabalarni guruh faoliyatida o'quv va kasbiy vazifalarni hal qilishda o'zaro muloqotga jalb qilish: "talaba-talaba", "talaba-o'qituvchi", "talaba-kompyuter", "talaba-kitob"; o'zaro munosabatlar subyektlarining konstruktiv, teng huquqli muloqotiga yo'naltirilgan;
- turli madaniy matnlar (diagramma, grafik, formulalar, vazifa, ilmiy, badiiy matnlar, internet va boshqalar) bilan ishlashga yo'naltirilganligi;
- o'zaro hamkorlikning faol ishtirokchilari;
- natija olish uchun konstruktiv mahsulotni (natijalarni) va guruhlarining o'z-o'zini boshqarishini ta'minlaydigan ta'sir doirasini tashkil etish;
- kreativ yondashuv usullarining gumanitar tabiati, kommunikativ vaziyatlarni yaratish, muhim kasbiy muammolarni hal qilish, ko'plab kasbiy pozitsiyalarning paydo bo'lishi va qabul qilinishi, refleksiya (guruhli va individual).

O.A.Qo'ysinovning fikriga ko'ra, "mustaqil ta'lim olish maqsadini belgilash va uning o'quvchilarda mustaqil bilim olish, mustaqil ishlash, ijodkorlik, egallagan bilimlarni amaliyotda qo'llash, o'z-o'zini nazorat qilish ko'nikma va imkoniyatlarini shakllantirish umumiy kasbiy rivojlanishni ta'minlashga asos bo'ladi"³.

N.A.Muslimovning fikricha, "mustaqil ta'lim – bilimlarni o'zlashtirish, tasavvurlarini rivojlantirish tushunchalari, ko'nikma va malakalarini hosil qilish bo'yicha o'quv jarayonining subyektiv maqsadga muvofiq, muntazam, mustaqil hamda avtonom faoliyatni tashkil etish demakdir"⁴.

Professorlar R.X.Djurayev va S.T.Turg'unovlarning qayd etishicha, "mustaqil ta'lim – bu insonning o'zi tanlagan vositalar hamda adabiyotlar yordamida ajdodlar tajribasini, fan va texnika yutuqlarini o'rganishga yo'naltirilgan shaxsiy harakatlar jarayoni. Bunda insonning ichki dunyosi, his-tuyg'ulari, mustaqil fikrlash qobiliyati asosiy ro'l o'ynaydi"⁵.

“Mustaqil ta'lim – bilimlarni o'zlashtirish, tasavvurlarini rivojlantirish tushunchalari, ko'nikma va malakalarini hosil qilish bo'yicha o'quv jarayonining subyektiv maqsadga muvofiq, muntazam, mustaqil hamda avtonom faoliyatni tashkil etish demakdir”.

3 Muslimov N.A. Kasb ta'limi o'qituvchisini kasbiy shakllantirishning nazariy-metodik asoslari: Ped. fan. dok. ... diss. – T., 2007. – 315 b.

4 Muslimov N.A., Qo'ysinov O.A. Kasb ta'limi o'qituvchilarini tayyorlashda mustaqil ta'limni tashkil etish. / Metodik qo'llanma. – T.: TDPU, 2006. – 46 b.

5 Turg'unov S.T., Maqsudova L.A. Pedagogik jarayonlarni tashkil etish va boshqarish. – T.: "Fan", 2009. – 168.

***Ta'lim oluvchini
mustaqil fikrlashga
o'rgatishda darslik,
o'quv qo'llanmalar
va ta'lim
beruvchining
alohida-alohida
ahamiyatini
ta'kidlash shart
emas, balki uni
mavzudagi ilg'or
fikrlar, ilmiy
xulosalar, amaliy
haqiqatlar, voqea-
hodisa yoki inson
shaxsiga o'z
munosabatini
bildirishga
yo'naltirish kerak
bo'ladi.***

Har qanday o'quv fani bo'yicha darsliklarning asosiy didaktik ashyosi matnlar, savol-topshiriqlar, mashqlar yoki misol-masalalar hisoblanadi. Ta'lim oluvchini mustaqil fikrlashga o'rgatishda darslik, o'quv qo'llanmalar va ta'lim beruvchining alohida-alohida ahamiyatini ta'kidlash shart emas, balki uni mavzudagi ilg'or fikrlar, ilmiy xulosalar, amaliy haqiqatlar, voqea-hodisa yoki inson shaxsiga o'z munosabatini bildirishga yo'naltirish kerak bo'ladi. Darslik yoki o'quv qo'llanmalardagi yoki ta'lim beruvchi tomonidan qo'yilgan savol-topshiriqlar ta'lim oluvchini matn mazmunini hikoya qilishga (ayrim hollarda yodlab olishga) majburlamasligi kerak. Demak, mustaqil ta'lim – bu olingan bilim ko'nikma va malakalarni mustahkamlash, qo'shimcha ma'lumot yoki materiallarni mustaqil o'rganish maqsadidagi o'quv shakli.

N.A.Muslimov o'z tadqiqotlarida mustaqil ta'limning auditoriyadagi (hamkorlikdagi mustaqil ta'lim) va auditoriyadan tashqari (individual mustaqil) tashkil etuvchilari haqida fikr yuritgan. Mustaqil bilim olishning muvaffaqiyatli rivojlanishi ko'p jihatdan o'z-o'zini boshqarish qobiliyatining rivojlanishi bilan bog'liq. Mustaqil bilim olishda didaktika tamoyillari hamda nazariya va pedagogik texnologiyalar asosiy rol ni o'ynaydi. Shularni inobatga olgan holda biz mustaqil ish va mustaqil ish jarayoniga o'z yondashuvlarimizni keltirib o'tdik.

Mustaqil ta'lim – bu ta'lim muassasalarida fanlardan shunday bilim olish turiki, bunda talabalarning o'z oldilariga kreativ yondashuv asosida turli ta'lim metodlari asosida u yoki bu vazifalarni, maqsadlarni ongli ravishda qo'yishi, o'z faoliyatini rejalashtirishi va uni amalga oshirishi hamda o'zini baholay olish qobiliyatlari bilan aniqlanishidir.

Mustaqil ta'lim jarayoni talabalarning o'quv-tarbiya jarayonida mustaqil faoliyatini auditoriyada, auditoriyadan tashqari va mustaqil ravishda tashkil etishga yo'naltirilgan jarayondir. Mustaqil fikr yuritishga, aqliy va ijodiy faollikka erishishga qaratilgan mashg'ulot turi mustaqil ta'lim bilan bog'liq bo'ladi. Mustaqil ta'limning asosiy masalasi ham aynan talabaning dars va darsdan so'nggi faoliyati faolligini ta'min etishga yo'naltirilgan shart-sharoit, erkin fikr va kasbiy mas'uliyatni his qilishni ta'min etishga qaratilgan ijodiy jarayondan iborat. Demak, fikr-shaxsning faoliyat jarayonidagi bilimi, tajribasi, qobiliyati va kuch-qudratini nomoyon etadigan ma'naviy-kasbiy sifatidir. Fikr tarbiyasiga qaratilgan ilmiy-amaliy manbalar eng qadimgi yozma yodgorliklardan bo'lmish "Avesto"da ezgu fikr, ezgu so'z va ezgu amal ko'rinishida o'z ifodasini topgan. Sharqning buyuk allomalari bo'lmish Al-Buxoriy, At-Termiziy, Burxoniddin Marg'iloniy, Mahmud Qoshg'ariy, Abu Nasr Farobiy, Abu Rayhon Beruniy, Abu Ali Ibn Sino, Sa'diy Sheroziy,

Alisher Navoiy, Bobur, Mahmudxo‘ja Behbudiy, Abdurauf Fitrat, Abdulla Avloniy kabi mutafakkirlarimizning ijodiy faoliyatida bu borada chuqur fikr-mulohazalar yuritilgan. Mustaqil ta‘lim va uning ma‘naviy-kasbiy mohiyati bo‘yicha konseptual yondashuvlar D.Krotval (AQSh), A.Dobrolskiy, V.Okon (Polsha), P.Galpern, K.Talizina, V.Buryak, S.Bondorenko, V.Slastenin, Y.Shiyanov (Rossiya), S.Rajabov, X.Ibragimov, M.Ochilov, N.Saidahmedov, O‘.Tolipov, X.To‘raqulov, M.Quronov (O‘zbekiston) va boshqalarning ishlarida bayon etilgan. Ammo mustaqil ta‘limga bo‘lgan innovatsion yondashuvlar bugungi islohotlar talabi darajasida to‘laqonli o‘z yechimini topgan emas. Talabalarning mustaqil ta‘limini yo‘lga qo‘yishga qaratilgan ta‘lim prinsiplari, qonuniyatlari hamda uni amalga oshiruvchi interfaol metodlar metodikasi to‘liq modernizatsiya qilinmagan. Bu borada ilgari surilgan pedagogik g‘oyalarni generatsiyalash hamda uni yaxlit tizim holiga keltirish muammosi hal etilmagan. G‘oyalar integratsiyasi jarayonida mustaqil ta‘lim texnologiyasining o‘rni hozircha pedagogik jihatdan alohida tadqiqot obyekti sifatida o‘rganilmagan. Shunga ko‘ra, bugungi kunda bizning asosiy maqsadimiz ijtimoiy taraqqiyotning hozirgi talablariga muvofiq kreativ yondashuv asosida mustaqil ta‘lim texnologiyasi asosida talabalarning erkin ijodiy tafakkuri va shunga qaratilgan pedagogik g‘oyalar samaradorligini kafolatlovchi ta‘lim mazmunini takomillashtirishga erishishdan iborat.

Ma‘lumki, mustaqil ta‘limni yo‘lga qo‘yishda nafaqat talablarni muayyan fan bo‘yicha bilim ko‘nikma va malakalarini oshirish, ularda mustaqil dunyoqarashni shakllantirish, shu bilan bir qatorda, bo‘lajak mutaxassis sifatida talaba shaxsida ijodiy va ilmiy tafakkurni rivojlantirish vazifasi turar ekan, ma‘lum ma‘noda global professionallik masalasi ham o‘z tasdig‘ini topmog‘i lozim. Bu jarayondagi ijodiy texnologik yondashuv talabadan tezkor fikrlashni va faol harakatni talab qiladi. Chunki talabadagi faollik ijodiy faoliyatga aylangan taqdirdagina mehnatni ilmiy tashkil qilish, vaqt byudjetidan unumli foydalanish amalga oshadi. Ana shunda talaba qiziqishlar asosida o‘zining diqqatini muayyan obyektga qarata oladi. Ijodiy texnologik faoliyat shunchaki oson kechadigan jarayon emas. Shaxsning sezgisi, idroki uning xotirasi hamda mantiqiy tafakkur ko‘lami bilan uyg‘un bog‘lanib ketadi. Ijodiy faoliyatda talabdagi bilim innovatsion ko‘nikma va malakalar bilan yanada takomillashib boradi. Analitik tafakkurning mahsuli o‘laroq talaba:

- matn mazmunidan kerakli fikr qoida va ta‘riflarni keltirib chiqarishi;

G‘oyalar integratsiyasi jarayonida mustaqil ta‘lim texnologiyasining o‘rni hozircha pedagogik jihatdan alohida tadqiqot obyekti sifatida o‘rganilmagan.

*Patti Drapeau
nuqtayi nazariga
ko‘ra, kreativ
fikrlash, eng
avvalo, muayyan
masala yuzasidan
har tomonlama
fikrlash sanaladi.*

- innovatsion yondashuvlar asosida o‘zining g‘oyalarini ilgari surishi;

- olingan ma’lumotlar bankiga muvofiq statistik-matematik tahlillar o‘tkazish va o‘zining mustaqil fikrini ahamiyatiga ko‘ra saralab, muayyan tizim holiga keltira olishi lozim.

Mustaqil ta’lim jarayonida tanlangan mavzularning ilmiyligi, tizimliliigi hamda o‘quv materiallarining qiziqarliligi, amaliyot bilan bog‘liqligi, fanlararo aloqadorligi, shuningdek, beriladigan mustaqil ishlar va topshiriqlarning ijodiy xarakterga egaligi muhimdir. Uning nazariy, amaliy, ilmiy, metodik va pedagogik asoslari tahlil qilinsa, samarali shakllari, vositalari tanlansa, ijobiy natijalarga erishish mumkin. Bunda o‘tiladigan mavzuning amaliyot bilan uzviyligi, ilmiyligi va o‘quv materiallarining qiziqarliligi, mavzularning tizimliliigi, topshiriq hamda vazifalarning ko‘p qirraliligi, o‘zaro bog‘liqligi muhim o‘rin tutadi. Ammo, eng asosiysi, talabalarining mustaqil ravishda ta’lim olish faoliyatini tashkil etishda ularning intilish va qiziqishlariga e’tibor qaratish zarur. Talabalarining egallagan bilimlarini amaliyotda qo‘llay olishini, ijtimoiy foydali, targ‘ibot-tashviqot ishlarida ishtirok etishini ta’minlash maqsadga muvofiq.

Talabalarining mustaqil ta’limiga metodik jihatdan rahbarlik qilishda uni rivojlantirish yo‘llarini o‘rganib chiqish davr talabidir. Eng barqaror rag‘batlantirish usuli bu kasbiy mehnat hamda ishga ijodiy yondashuv faoliyatidir. Yoshlarni turli-tuman amaliy, ijtimoiy, tashkiliy, ijodiy faoliyatga jalb etish ham mustaqil ta’lim samaradorligini oshirish omilidir.

Didaktikaning asosiy masalalaridan biri talabalarining faolligini oshirishga yo‘naltirilgan o‘quv jarayonini tashkil etishdan iborat. Drapeau Patti “ta’lim jarayonini boshqarishda o‘quvchilarning faollik darajasini farqlashning ikki: o‘quvchining muhim vaqt ichidagi faoliyatini aniqlaydigan (o‘quvchining harakat tizimi unga tayyor holatda beriladigan, masalan, algoritmlar asosida o‘qitish); o‘quvchilarni izlash muammolari yechishga yo‘llash (ular oldiga muammoli turdagi masalalarni qo‘yish) shakllarini ajratishga e’tiborni qaratgan”⁶.

Patti Drapeau nuqtayi nazariga ko‘ra, kreativ fikrlash, eng avvalo, muayyan masala yuzasidan har tomonlama fikrlash sanaladi. Har tomonlama fikrlash talabalardan o‘quv topshirig‘i, masalasi va vazifalarini bajarishda ko‘plab g‘oyalarga tayanishni talab etadi. Bundan farqli ravishda bir tomonlama fikrlash esa birgina to‘g‘ri g‘oyaga asoslanishni ifodalaydi. Mushohada yuritishda masala yuzasidan bir va

⁶ Drapeau Patti. Sparking student creativity (practical ways to promote innovative thinking and problem solving). – Alexandria – Virginia, USA: ASCD, 2014. – p. 4.

ko‘p tomonlama fikrlashdan birini inkor etib bo‘lmaydi. Binobarin, bir va har tomonlama fikrlash kreativlikni shakllantirishda birdek ahamiyat kasb etadi. Ya’ni topshiriqni bajarish, masalani yechishda talaba yechimning bir necha variantini izlaydi (ko‘p tomonlama fikrlash), keyin esa eng maqbul natijani kafolatlovchi birgina to‘g‘ri yechimda to‘xtaladi (bir tomonlama fikrlash). Patti Drapeau “Agarchi o‘zingizni kreativ emasman deb hisoblasangizda, hozirdanoq kreativ tafakkurni rivojlantirishga qaratilgan darslarni tashkil eta boshlashingizni maslahat beraman. Aslida, gap sizning ijodkor va kreativ bo‘lganingiz yoki bo‘lmaganingizda emas, balki darslarni kreativlik ruhida tashkil etishingiz hamda yangi g‘oyalarni amalda sinashga intilishingizdadir”, deb ta’kidlaydi⁷.

Ta’lim jarayonini oliygohlarda boshqarishning ikkinchi shakli talabalar faolligini oshirishga olib keladi. Hozirgi kundagi an’anaviy o‘qitishni quyidagi asosiy xususiyatlari bilan tavsiflash ma’lum:

1. Yangi o‘quv materialiy deyarli to‘laligicha o‘qituvchi tomonidan og‘zaki bayon etiladi (agar talabalar yetarli boshlang‘ich bilimlarga ega bo‘lsalar, u holda o‘quv jarayonida suhbat usulidan ham foydalanish mumkin).

2. Darslik, asosan, uy vazifasini bajarishda qo‘llanadi (ba’zan darslik o‘rnini qisman maxsus tayyorlangan ma’ruza matnlari egallashi mumkin).

3. Talabalar bilimini nazorat qilish alohida og‘zaki so‘rovlar yoki nazorat ishlari yordamida amalga oshiriladi.

4. O‘quv jarayonida ko‘proq talabalarning mustaqil ishlashi deyarli sezilmaydigan o‘qitishning frontal usuli qo‘llanadi.

O‘quv jarayonini tashkil etishning bunday tizimidagi muhim kamchilik dars jarayonida talabalarning passivligi (sustligi) va bu bilan bog‘liq darsning past samaradorligidir. Dars jarayonida talabalarning faolligini oshirish muammosini hal etish ta’limni yakalashtirishning asosiy masalalaridandir. Talabalarning faolligini oshirishda ularning mustaqil bilim olishi muhim o‘rin tutsa, mustaqil olgan bilim darajasini aniqlash jarayonida esa ularning mustaqil ishlashi turadi. Talabaning mustaqil bilim olishida mustaqil ishlarni tashkil etish uslubiyatining o‘ziga xos talablarini hisobga olish zarur.

Talabalarning mustaqil ishlashi, asosan, quyidagi uch tur: 1) vazifani o‘qituvchining bevosita ishtirokisiz bajarishi; 2) ulardan o‘quv materialida mo‘ljallangan ishlarni mustaqil fikrlash natijasida tushunishning talab etilishi; 3) ularga topshiriqni bajarish usullarini va mazmunini tanlashda erkinlik berilishi hamda ishni bajarish vaqt bo‘yicha qat’iy chegaralanmasligi kabi turlarga ajratiladi.

“Agarchi o‘zingizni kreativ emasman deb hisoblasangizda, hozirdanoq kreativ tafakkurni rivojlantirishga qaratilgan darslarni tashkil eta boshlashingizni maslahat beraman. Aslida, gap sizning ijodkor va kreativ bo‘lganingiz yoki bo‘lmaganingizda emas, balki darslarni kreativlik ruhida tashkil etishingiz hamda yangi g‘oyalarni amalda sinashga intilishingizdadir”.

⁷ Drapeau Patti. Sparking student creativity (practical ways to promote innovative thinking and problem solving). – Alexandria – Virginia, USA: ASCD, 2014. – p. 4.

***Ijro etuvchi
faoliyat o'qituvchi
ko'rsatmasi
bo'yicha o'tkazilib,
mustaqil bilim,
malaka va
ko'nikmalarning
shakllanishi
uchun zarur
bo'lsa, mustaqil
bajaruvchilik
faoliyati
talabalarning
ichki tuyg'ulari
yordamida yuzaga
keladi, ya'ni
ular o'zlarining
faoliyat maqsadi va
vazifalarini o'zlari
aniqlaydilar**".*

“Mustaqil” tushunchasining ikkinchi ma’nosini afzal ko‘ruvchi olimlar o‘quv ishining frontal yoki yakka tartiblarda tashkil etilishidan qat’i nazar talabalar mustaqil fikrlashini va qo‘yilgan masalani hal qilishini muhim deb hisoblaydilar. Masalan, bunday fikrlar N.G.Dayrining tadqiqot ishlarida o‘z aksini topgan.

Uchinchi ma’nodagi “mustaqil ishlash” tushunchasini R.G.Lemberg talabalar faoliyatini ikki turga ajratgan holda foydalanishni tavsiya etdi, ya’ni ijro etuvchi va mustaqil bajaruvchi. Ijro etuvchi faoliyat o‘qituvchi ko‘rsatmasi bo‘yicha o‘tkazilib, mustaqil bilim, malaka va ko‘nikmalarning shakllanishi uchun zarur bo‘lsa, mustaqil bajaruvchilik faoliyati talabalarning ichki tuyg‘ulari yordamida yuzaga keladi, ya’ni ular o‘zlarining faoliyat maqsadi va vazifalarini o‘zlari aniqlaydilar”⁸.

Asosiy e’tibor rivojlantiruvchi ta’limga qaratilgan ta’limni yakkaalashtirish masalasiga bag‘ishlangan ishlardan biri I.B.Zakirovaning rus tilidan mustaqil ishlarni yakkaalashtirish – aqliy tarbiya vositasiga qaratilgan ilmiy-tadqiqot ishidir.

Bu tadqiqot ishida mazmuni, xarakteri va hajmi yakkaalashtirilgan masalalardan foydalanilgan bo‘lib, bunday o‘qitish o‘quvchilarning aqliy faoliyatiga ijobiy ta’sir qilishi isbotlangan. Yakkaalashtirishga doir tadqiqot ishlarining yo‘nalishlaridan biri materialni to‘la o‘zlashtirilmaydigan talabalar bilan yakka holda ishlash imkoniyatlarini aniqlashdir.

Ko‘p hollarda ta’lim muassasalarida tashkil etilayotgan o‘quv jarayoni bilim darajasi o‘rtacha bo‘lgan talabalarga mo‘ljallanmoqda, talabalar bilan yakka tartibda ishlash, mustaqil o‘rganishga mo‘ljallangan topshiriqlar bo‘yicha metodik ishlanmalarining yo‘qligi, iqtidorli talabaga mo‘ljallangan topshiriqlarning kamligi ko‘zga tashlanmoqda. Shu nuqtayi nazardan mutaxassislik fanlaridan mustaqil ish topshiriqlarini ishlab chiqish, talabalarning mustaqil bilim olishlarida kompyuter texnologiyalaridan foydalanishning samarali yo‘llarini izlashning yechimini topish zarurligi ko‘rinib turibdi.

Olib borilgan kuzatishlar natijasida quyidagi xulosalarni chiqarish mumkin:

1. Talabalarning pedagogik ehtiyojlari, qiziqishlari, alohida ahamiyatga ega bo‘lgan yo‘nalishlarini tizimli tarzda o‘rganish, bunda ularning kreativ faoliyatni tashkil etishida uchraydigan kontrsuggestiv, tezaurus va interaksion baryerlarni bartaraf etishning samarali yo‘llarini belgilash lozim.

2. Talabalarning kreativ qiziqishlari va ehtiyojlarini qondirishga xizmat qiladigan g‘oyalar, konsepsiyalar hamda ilg‘or pedagogik tajribalar

⁸ Drapeau Patti. Sparking student creativity (practical ways to promote innovative thinking and problem solving). – Alexandria – Virginia, USA: ASCD, 2014. – p. 4.

asosida o'qitish jarayonini tashkil etish kreativlikni rivojlantirishga nisbatan mazmunli faoliyatli yondashuvni shakllantirishga xizmat qiladi. Talabalarning kreativlik ko'nikmalarini rivojlantirish asosida ulardagi ixtisoslashgan, ya'ni pedagogik kreativlik kompetentligini rivojlantirishga alohida e'tibor qaratish, bunda zamonaviy axborot-kommunikatsiya texnologiyalari, innovatsion strategiyalar, interfaol ta'lim metodlari va texnologiyalaridan keng foydalanish maqsadga muvofiq.

3. Mutaxassislar ta'kidlashicha, oliy ta'lim muassasalarida talabalar kreativlik qobiliyatlarini rivojlantirishning reproduktiv, ijodiy-izlanish va novatorlik bosqichlari samaradorligini ta'minlashga xizmat qiluvchi ijodiy yo'naltirilgan ta'lim dasturlarini ishlab chiqish hamda talabalarning kreativ ko'nikma va malakalari rivojlanishining o'zgarishini baholab borish lozim. Oliy ta'lim muassasalari pedagog kadrlarining kreativ kompetentligini uzluksiz rivojlantirishga yo'naltirilgan o'qitish dasturlarini va texnologiyalarini takomillashtirib borish talabalarning kreativlik qobiliyatlarini rivojlantirishga xizmat qiluvchi zamonaviy axborot-metodik ta'minotni yaratish jarayoni samaradorligini oshirishga xizmat qiladi.

Xulosa. Talabalarning fanlardan mustaqil ta'limini tashkil etishda, avvalo, ularning mustaqil bilim olishlari uchun ularning pedagogik-psixologik xususiyatlarini hamda ta'limiy yondashuvlarni hisobga olish zarur. Talabalarning mustaqil ta'lim jarayonida bilim, ko'nikmalarini shakllantirishga kreativ yondashuvning mohiyati shundan iboratki, talablarni bilimlarni chuqurroq egalashga, mustaqil fikr yuritish qobiliyatiga ega bo'lishga yordam beradi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati:

1. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining parlamentga murojaatnomasi, 20-dekabr 2022-yil.
2. Барышева Т.А., Жигалов Ю.А. Психолого-педагогические основы развития креативности. – СПб.: СПбГУТД, 2006.
3. Muslimov N.A. Kasb ta'limi o'qituvchisini kasbiy shakllantirishning nazariy-metodik asoslari: Ped. fan. dok. diss. – T., 2007. – 315 b.
4. Muslimov N.A., Qo'ysinov O.A. Kasb ta'limi o'qituvchilarini tayyorlashda mustaqil ta'limni tashkil etish. Metodik qo'llanma. – T.: TDPU, 2006. – 46 b.
5. Turg'unov S.T., Maqsudova L.A Pedagogik jarayonlarni tashkil etish va boshqarish. – T: "Fan", 2009. – 168.
6. Drapeau Patti. Sparking student creativity (practical ways to promote innovative thinking and problem solving). – Alexandria – Virginia, USA: ASCD, 2014. – p. 4.